

Robert Roreitner
Prostá změna v Aristotelově přírodní filosofii
(diplomová práce na ÚFaR FF UK, Praha 2012, 87 str.)
Posudek vedoucího práce

Charakteristika

Práce R. Roreitnera je věnována aporii *genesis* podle Aristotelova spisu *De generatione et corruptione* s přihlédnutím k vybraným pasážím jeho *Fyziky* a pojednání *De coelo*, příležitostně děl dalších: *genesis* je u Aristotela na jedné straně chápána jako typ změny, na druhé straně však nelze pro takovou změnu (vznik) nalézt nositele. Východiskem této aporie je obava „prvních filosofů“, že by něco vznikalo z ničeho, zároveň však i řecký jazykový úzus, v němž *gignesthai* vyjadřuje jak „vzniknout“, tak i „stát se (čím)“, tj. (v Aristotelově terminologii) jak „*genesis* prostou“ (*gignesthai haplós*), tj. vznik, tak i „*genesis* v nějakém ohledu“ (*gignesthai ti*), kupř. „stát se vědoucím“, *vulgo* změnu substanciální a akcidentální.

Právě východisko v přirozeném jazyce inspiruje R. Roreitnera k obsáhlé vstupní úvaze (kap. 2, str. 11-22) o metodě Aristotelova přírodovědného zkoumání, které nemůže jinak než vycházet z každodenní řeči a projasňovat ji, tj. „dourčovat“ na základě pozorování (nikoli na základě pojmové analýzy, která „jsoucno v pohybu“ právě zcela nepostihuje). Touto „hypotetickou“ metodou chce Aristoteles dospět také k nalezení principů či „počátků“ (*archai*) změny, jež uvažuje dva, resp. tři: totiž protiklady (*enantia*), které vznikají ze sebe navzájem (nevzdělané se stává vzdělaným), resp. navíc jejich nositele (*hypokeimenon*) (nevzdělaný člověk se stává vzdělaným člověkem). Tato podvojnost perspektivy počítající se dvěma, resp. se třemi počátky změny je promyšlena jak pro *genesis* dílčí, tak i prostou, aby se ukázala obtíž, v jakém smyslu vlastně lze o takovém *hypokeimenon* vůbec mluvit (kap. 3, str. 23-28). K této otázce se níže vrátím.

Velmi zajímavý výklad věnuje R. Roreitner aporii kontinuity a diskontinuity změny, přesněji řečeno kontinuitě dílčích změn, které ústí v diskontinuitu („náhlost“) vzniku, tj. *genesis* prostou: skládání cihel vede ke vzniku domu (kap. 3, str. 28-32). Tento děj lze zároveň popsat jako sled dílčích změn na cihlách, vedoucí posléze (rovněž diskontinuálně) k jejich zániku. Obě perspektivy popisu (zánik cihel, vznik domu), jakkoli obě možné, nicméně nejsou zcela symetrické, právě tak jako není v oblasti *fysis* možností člověka být zdravý a být nemocen možností v témž smyslu (jedno je naplněním jeho *fysis*, druhé poškozením). Tato asymetrie či nelibovlnost perspektivy by mohla být domyšlena ve smyslu Aristotelovy teleologie *fysis* i výroby artefaktů (která je její nápodobou), do toho se však R. Roreitner nepouští, jeho úvahy se přidrží výchozí aporie trvání ve změně, která zároveň nemá jasného nositele.

Obtíž scházejícího nositele prosté *genesis* není vyřešena ani Aristotelovým zavedením myšlenkové struktury bytí v možnosti a uskutečnění, protože nositel – tj. v předchozím příkladu cihly –, jehož možností bylo stát se domem, v této změně

právě netrvá, přesněji řečeno trvá jen ve smyslu látky. Látka je nepochybně jedním z Aristotelových kandidátů na to, co trvá v prosté *genesis*, nicméně ani o ní to nelze tvrdit jednoznačně: látka, byť snad tvořena numericky týmiž prvky a v tomto ohledu táž, je totiž napřed látkou jednoho (cihel), posléze látkou jiného (domu), a v tomto smyslu není táž. Hypotéza první látky (kterou do interpretační tradice uvedl patrně Jan Filoponos a která nachází své zastánce dodnes) R. Roreitnera neuspokojuje, neboť se sám (zřejmě právem) zdráhá u Aristotela hledat látku, která by nebyla vždy látkou nějakého jsoucna, tj. potencialitu, která by předcházela jakémukoli uskutečnění (kap. 5, str. 50-65).

Podobně ani forma (*eidos*) není jednoznačně tím, co trvá v prosté *genesis*. Na jedné straně sice platí, že (druhov)á forma je jakési „totéž“, které spojuje nově vznikající živou bytost s bytostí, která jí dala vznik (člověk plodí člověka), na druhé straně je to však forma pokaždé jiné bytosti, a v tomto smyslu jiná forma. Obtížné problematice druhové a individuální formy u Aristotela se nicméně R. Roreitner vyhýbá, protože k tomu zpracovávané texty neskýtají dostatečnou oporu, ani se nezabývá možnou analogií trvání (původně jen zamýšlené) formy v případě tvorby artefaktů. Svou práci nechává vyústit ve velmi zajímavou úvahu o cyklickém ději formy, který se v případě živých bytostí uskutečňuje zároveň jako děj „po přímce“, tj. ve sledu nevratných a předem ne zcela odhadnutelných dílčích změn (kap. 6, str. 71-76).

Zkoumání R. Roreitnera tak ukázalo dva kandidáty na to, co trvá v prosté *genesis*, totiž látku a formu, přičemž ovšem jak látka, tak i forma v takové *genesis* z jednoho hlediska trvá, z jiného netrvá jako táž. Původní aporie vzniku tedy nebyla odstraněna, nýbrž jen přesněji lokalizována (závěr, str. 81n). Snad by bylo možné z provedených analýz uzavřít, že trvá-li v prosté *genesis* látka, pak netrvá forma, a trvá-li naopak forma, pak netrvá látka. Látka ani forma však v oblasti jsoucna v pohybu neexistují samostatně, a proto nemohou být jedno bez druhého ani postižitelným nositelem prosté *genesis*. Ta znamená vždy diskontinuitní zvrát, jakkoli nově vzniklá bytost vykazuje zároveň kontinuitu co do látky i co do formy s tím, z čeho vzniká – nikdy však ne z obou hledisek zároveň. Jakkoli tato vždy jen poloviční kontinuita patrně neumožňuje nalézt trvajících nositele vzniku, stačí snad na to, aby odvrátila obavu „prvních filosofů“, že by něco mohlo vznikat z ničeho.

Přednosti práce

Práci R. Roreitnera pokládám za filosoficky velmi zdařilé a filologicky kompetentní rozehrání problematiky zvolených Aristotelových textů. Autor si stanovil jasnou otázku, zkoumal ji ve srozumitelně vystavěném sledu kroků a svůj závěr (přesněji prohloubení aporie) formuloval velmi přesvědčivě. V průběhu zkoumání si nikterak neulehčoval obtíže, které Aristotelovy texty přinášejí po jazykové i obsahové stránce, zároveň v nich však neutonul k nesrozumitelnosti. Jeho práce interpretované texty promýšlí v množství filosoficky zajímavých úvah, z nichž jsem v předchozím mohla

zmínit jen některé. Pracoval všude s řeckým textem, přihlížel k překladovým variantám a vzal v úvahu rozumný výběr literatury ve čtyřech světových jazycích. Jeho přístup k Aristotelovým textům nicméně není filologický, nýbrž výrazně filosofický, určený současnou problematikou kontinentálního myšlení.

Připomínky

Své připomínky jsem autorovi práce mohla sdělit před jejím odevzdáním, proto zde uvádím jen jednu obsahovou pochybnost, která se možná zakládá na neporozumění (1), a drobné postřehy formální (2).

(1) Za ne zcela srozumitelný pokládám Roreitnerův závěr týkající se problematizace „zdánlivě statické jednoty ‚trvajícího‘“ v dílčí změně (závěr, str. 78), v němž podle jeho vyjádření ústí rozbor Aristotelovy úvahy o dvou, resp. třech počátcích změny. Sama interpretovaná pasáž *Phys. I,7* (189b27-191a22), ba ani její rozbor v předchozí části práce (kap. 3, str. 23-28) takový závěr, nakolik ho chápu, jasně nezdůvodňují. Tímto trvajícím jistě není jednoduše *úsia* ve smyslu jedné z kategorií (v tom má R. Roreitner nepochybně pravdu), nicméně Aristoteles zde *hypokeimenon* (tj. nositele, substrát či podmět) změny předpokládá dosti zřetelně. Původní dva počátky ve smyslu protikladů jsou rozšířeny na tři – protiklady a jejich nositele –, aby posléze byla navržena případná opětovná redukce na dva, avšak nikoli na protiklady bez nositele, nýbrž na nositele a jeden z protikladů: *πόσαι μὲν οὖν αἰ ἀρχαὶ τῶν περὶ γένεσιν φυσικῶν, καὶ πῶς ποσαί, εἴρηται· καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι δεῖ ὑποκεῖσθαι τι τοῖς ἐναντίοις καὶ τὰναντία δύο εἶναι. τρόπον δέ τινα ἄλλον οὐκ ἀναγκαῖον· ἱκανὸν γὰρ ἔσται τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ποιεῖν τῇ ἀπουσίᾳ καὶ παρουσίᾳ τὴν μεταβολήν* (*Phys. I,7*, 191a3-7). Protiklady jsou tak převedeny na přítomnost, resp. absenci něčeho jako forma (*morfé*), jak ukazuje připojená „analogie“ (*ibid.* 191a7-11). Otevřeno zůstává spíše, zda privaci formy pokládat za třetí počátek, nebo ne. Jakkoli celá tato pasáž není bohužel jasnější než jiné v Aristotelově díle, jejím cílem myslím není *hypokeimenon* zpochybnit, nýbrž spíše zavést. Problémem bude, zda něco (příp. co) takovému *hypokeimenon* odpovídá v případě prosté *genesis*. Pokud by se jednota *hypokeimenon* vážněji „zproblematizovala“ i pro *genesis* dílčí, celá otázka, kterou práce R. Roreitnera s takovým úsilím zkoumá, by vlastně sama sebou odpadla. Zda je „jednota“ takového *hypokeimenon* „statická“, nebo ne, bylo by možno říci až po vyjasnění těchto pojmů, jehož se nám však nedostává. „Jsoucno v pohybu“, jak je zkoumá Aristotelova přírodní filosofie, mnoho „statičnosti“ neslibuje, ale jakousi jednotu přesto vykazuje (takové jsoucno se vždy teprve stává tím, čím v nějakém smyslu zároveň již je). Aristotelovo východisko v řeči, proklamované na začátku práce velmi obsírně, se však patrně bez určité míry „statičnosti“ neobejde, má-li řeč zůstat řečí o něčem.

(2) Formální úroveň práce je velice dobrá, některé drobné nedostatky se však nepodařilo odstranit: Na Aristotelovo dílo autor práce neodkazuje jednotně (někdy pomocí knihy a kapitoly, jindy podle Bekkerovy paginace; někdy pomocí latinských,

jindy českých zkratk; někdy podle řeckého, jindy podle latinského číslování knih). Řazení bibliografie a jejích jednotlivých oddílů není zcela intuitivní (ani abecední, ani chronologické), nikde není jasně uvedena edice řeckého textu, z níž autor práce vycházel. Struktura odkazů v poznámkách není zcela srozumitelná (někdy je údaj plný, jindy zkrácený již při prvním výskytu, a to bez jasného klíče). Na několika místech se vyskytují tasemnicová souvětí (kupř. str. 44, 51, 51n, 66); překlepy, chyby v kladení čárek a řeckých přízvuků (kupř. str. 17) jsou spíše výjimkou, systematicky se však užívá v češtině patrně neexistující výraz „dannost“; s řeckými slovy *eidos* a *pathos* se občasné nedopatřením pracuje, jako by to byla maskulina.

Hodnocení

Práce R. Roreitnera podle mého přesvědčení zcela splňuje požadavky kladené na práci diplomovou. Autor prokázal schopnost klást si relevantní otázky, kompetentně se jimi zabývat a výsledky svého úsilí srozumitelným způsobem vyjádřit. Připomínky, které jsem výše uvedla, nijak nezmenšují mé přesvědčení, že jde o práci velmi kvalitní a cennou. Navrhuji proto její nejlepší možné hodnocení (1).

Žalov 24. 8. 2012

Prof. Lenka Karfíková